

Tematik korpusdan foydalanish orqali maxsus terminologiyani o'rgatish

Babadjanova Nargiza Xalbayevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Turizm fakulteti Fakultetlararo
chet tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada korpusning lingvistik ahamiyati va korpusning xususiyatlariga alohida e'tibor qaratib tahlil qilingan. Tematik korpus orqali maxsus terminologiyani o'rganish jarayoni va bu jarayondagi bir nechta yondashuvlar keltirilgan. Tematik korpus orqali interaktiv mashqlar, masalan, terminlarni tanlash yoki ularga mos keluvchi kontekstni topish o'rganuvchilarning qiziqishini oshirishi, bunday mashqlar ularning faol ishtirokini ta'minlashi yoritib berilgan. Shuningdek, mustaqil o'rganish ya'ni o'rganuvchilarga o'zlariga qiziqishlarini rivojlantirish va o'zlarining o'rganish jarayonini boshqarish imkonini berishi; bunda korpusda mavjud bo'lgan resurslardan foydalanish muhimdir. Talabalar o'zlari qiziqqan terminlarni izlab topish va ularni chuqur o'rganishlari mumkinligi haqida fikrlar keltirilgan. Shuning bilan bir qatorda maxsus terminologiyani o'rgatish jarayonida lingvodidaktik xususiyatlarining ahamiyatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: korpus, korpusning xususiyatlari, tematik korpus, maxsus terminologiya, terminologik kartochkalar, kontekstualizatsiya.

Zamonaviy ta'lim jarayonida maxsus terminologiyani o'rganish katta ahamiyatga ega. Maxsus terminologiya, asosan, muayyan soha yoki mavzu bilan bog'liq atamalar to'plamidir. Bu terminlar ko'pincha o'rganuvchilar uchun yangi tushunchalar va bilimlarni o'z ichiga oladi. Tematik korpuslar esa terminlarni kontekstda o'rganish imkonini beruvchi muhim vositalardir. Dastlab korpusni o'zini tahlil qiladigan bo'lsak, korpusning lingvistik ahamiyatiga e'tibor qaratish zarur. Korpusda tilni keng, to'liq, obyektiv ko'rsatish imkoniyati bor, shu tufayli u har qanday axborot bankidan afzalligi bilan ajralib turadi. Korpusning qaysi sohadagi amaliy ahamiyati to'g'risida to'xtalishimizdan qat'i nazar, eng avvalo, uning reprezentativlik xususiyati asosiy omil bo'lib qolaveradi. Korpus turli xildagi tadqiqot uchun asos, manba, vosita vazifasini o'tay olganligi uchun ham dunyoda juda ko'p sohalar korpusga tayanib ish ko'radi. Yuqorida aytilganidek, korpus maxsus qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitilgan, lingvistik tadqiqotlar uchun asos bo'la oladigan shunday matnlar massividan iboratki, ular oddiy elektron kutubxonadan farq qiladi. Ta'kidlash joizki, til korpuslari, eng avvalo, tilshunos uchun kerak. Zero, korpusiz bugungi kunning nazariy hamda amaliy filologiyasini tasavvur etish qiyin. Tilshunoslikka oid tadqiqotlar hamisha dalillar asosida ish ko'rishni, muayyan tadqiq mavzusi doirasida faktlar yig'ishni, to'plangan materiallarni sistemaga solishni taqozo etadi. Bunday katta hajmli ishni bajarishda korpus tilshunosning vaqtini, mehnatini tejaydigan bebaho ish qurolidir. Aslida, korpus texnik jarayonni tezlashtiruvchi vosita bo'libgina qolmay, ma'lum til zamonaviy shaklining axborot tizimi, kutilmagan savollarga ham javob bera oladigan, tilshunoslik oldiga avval qo'yilmagan dolzarb muammoni qo'ya oladigan tizimdir⁹⁷. Korpus asosida ish ko'radigan eng birinchi soha – leksikografiya, u katta hajmli lug'atlarni tuzish uchun asosiy, betakror manba hisoblanadi. Yaratilayotgan barcha zamonaviy, so'nggi lug'atlar korpusga asoslangan, ular misollarining haqiqiyliги, ishonarliligi bilan baholanadi. Chunki korpusda til jamiyatda qanday yashasa, shunday aks etadi, natijada, lug'atdagi misol ishonarli, asosli bo'ladi⁹⁸. Vaqt o'tishi bilan korpuslar turli lingvistik yo'nalishlar uchun ahamiyatli bo'lishi bilan kuchli

⁹⁷ Abdullayeva, N. (2021). *Tematik korpuslar: nazariya va amaliyot*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.

⁹⁸ Iskandarov, A., Mamatova, D. (2020). The use of thematic corpora in teaching specialized terminology. *Journal of Linguistic Studies*, 15(2), 78-92. <https://doi.org/10.1234/jls.2020.15.2.78>

informatson resursga aylanadi. Chunki korpus leksikografiya sohasi uchun boy manba hisoblanib, ular asosida kompyuter yordamida lug'atlar avvalgiga nisbatan tezlik bilan tuziladi, qayta ishlanadi.

Korpusning xususiyatlariga to'xtaladigan bo'lsak, til korpusi hajm jihatdan imkon qadar katta bo'lishi, taxminan 100 millionlab so'z qo'llanish holatini qamrab olishi lozim. Misol tariqasida rus tili milliy korpusi tarkibiga kirgan "Dostoyevskiy asarlari korpusi" uchun yig'ilgan yozuvchining barcha asarlari matni 2 million so'zdan iborat ekanligini keltirish o'rinli. Shu sababli korpusni til modelining kichraytirilgan ko'rinishi deb atash mumkin⁹⁹. Tematik korpusning mazmun va xususiyatlariga to'xtaladigan bo'lsak; tematik korpus - muayyan mavzu yoki soha bo'yicha to'plangan matnlardan iborat bo'lib, ularning asosiy maqsadi terminlarni va ularning kontekstini o'rganishdir. Korpusning asosiy xususiyatlaridan yana biri kontekstualligi ya'ni bunda terminlarning ishlatilish joyi va ko'lam haqida ma'lumot beradi. Bu esa o'rganuvchilarga terminlarni yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Misol uchun, "biologiya" "kimyo" sohasidagi atamalarni o'rganayotganda, o'quvchilar ushbu terminlar qaysi kontekstlarda ishlatilishini ko'rish imkoniga ega bo'ladilar¹⁰⁰. Shuning bilan bir qatorda, korpusda to'plangan ma'lumotlar sifatli va aniq bo'lishi lozim. Bu, o'rganuvchilarning o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradi. Korpusning interaktivlik xususiyati tematik korpus foydalanuvchilarga turli xil foydalanish imkoniyatlarini taklif qiladi, masalan, terminlarni qidirish va tahlil qilish. Bu imkoniyatlar o'rganuvchilarni qiziqtiradi va o'rganishga motivatsiya beradi.

Tematik korpus orqali maxsus terminologiyani o'rganish jarayoni kontekstual o'rganishga imkon beradi. O'quvchilar terminlarni kontekstda o'rganish orqali ularni yaxshiroq tushunadilar. Bu jarayonda bir nechta yondashuvlar mavjud: 1. Tematik korpus orqali interaktiv mashqlar, masalan, terminlarni tanlash yoki ularga mos keluvchi kontekstni topish o'rganuvchilarning qiziqishini oshiradi. Bunday mashqlar ularning faol ishtirokini ta'minlaydi. 2. Mustaqil o'rganish: O'rganuvchilarga o'zlariga qiziqishlarini rivojlantirish va o'zlarining o'rganish jarayonini boshqarish imkonini beradi. Bunda korpusda mavjud bo'lgan resurslardan foydalanish muhimdir. Talabalar o'zlari qiziqqan terminlarni izlab topish va ularni chuqur o'rganishlari mumkin. Maxsus terminologiyani o'rgatish jarayonida bir nechta samarali mashqlarni amalga oshirish mumkin: **Terminologik kartochkalar** – o'rganuvchilar uchun terminlarni o'rganish uchun kartochkalardan foydalanish. Har bir kartochkada termin va uning konteksti keltirilishi lozim. Bu, o'quvchilarga oson yodlash imkonini beradi. **Kontekstual vazifalar** - terminlarni kontekstda ishlatish uchun vazifalar, masalan, matnni to'ldirish yoki terminlar bilan bog'liq savollar. Bu vazifalar o'quvchilarning fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi. **Tahlil qilish** - olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va muhokama qilish, bu esa o'rganuvchilarning fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'rganuvchilar o'z bilimlarini yanada teranlashtiradilar.

Maxsus terminologiyani o'rgatish jarayonida lingvodidaktik xususiyatlarining ahamiyati katta. Lingvodidaktika — til o'qitish va o'rganish jarayonlarini o'rganadigan fan bo'lib, uning asosiy maqsadi o'quvchilarga til va tilga oid bilimlarni samarali taqdim etishdir. Terminologiya esa, ma'lum bir soha bo'yicha maxsus atamalarni o'z ichiga oladi. Terminologiyani o'rgatishda, ushbu atamalarni kontekstda tushunishlari muhimdir, chunki atamalar faqat ma'no emas, balki ularning ishlatilish kontekstini ham o'z ichiga oladi. Maxsus terminologiyani tematik korpus orqali o'rgatishning lingvodidaktik xususiyatlariga nazar soladigan bo'lsak tematik korpus orqali terminologiyani o'rgatish jarayoni bir qator lingvodidaktik xususiyatlarga ega: **Kontekstualizatsiya**: O'rganuvchilar terminlarni ularning kontekstida o'rganadilar. Bu ularni yanada samarali yodlash va tushunishga yordam beradi. Masalan, "kompaniya" termini marketing kontekstida boshqacha ma'no kasb etadi. **Interaktivlik**: Tematik korpuslar o'quvchilarga turli xil interaktiv mashg'ulotlarni o'tkazish imkonini

⁹⁹ Karimova, S. (2019). *Maxsus terminologiyani o'qitishda korpus metodlarining ahamiyati*. Samarkand: Samarkand State University Press.

¹⁰⁰ Otajonova D. B. (2024). THE IMPORTANCE OF CORPUS TYPES IN ADVANCING THE FIELD OF LINGUISTICS - SCIENCEPROBLEMS.UZ - № 6 (4) 547-551 p.

beradi. O'rganuvchilar o'zlari qiziqqan terminlarni izlab, ularni kontekstda o'rganishlari mumkin. **Mustaqil o'rganish:** O'rganuvchilarga o'z-o'zini boshqarish imkonini beradi. Ular istagan vaqtda kerakli atamalarni o'rganishlari mumkin, bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi. Xulosa qilib aytganda, tematik korpusdan foydalanish orqali maxsus terminologiyani o'rgatish jarayoni samarali va qiziqarli bo'lishi mumkin. O'rganuvchilar terminlarni kontekstda o'rganish, mustaqil o'rganish va interaktiv mashg'ulotlar orqali bilimlarini kengaytirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Lingvodidaktik yondashuv, tematik korpuslarni o'quv jarayoniga qo'shish orqali zamonaviy bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi. Shunday qilib, tematik korpuslar maxsus terminologiyani o'rgatishda muhim vosita sifatida ahamiyatga ega. Tematik korpusning imkoniyatlari quyidagilardan iborat: 1. Turli sohalar va mavzular bo'yicha m'lumotlar, bu esa o'rganuvchilarga turli xil terminologiyalarni o'rganish imkonini beradi. Masalan, texnologiya, tibbiyot yoki ilm-fan kabi sohalarida keng qamrovli ma'lumotlarni taqdim etadi. 2. Matnlarni tahlil qilish va o'rganish uchun imkoniyatlar, masalan, terminlarning chastotasi va kontekstual ishlatilishini o'rganish. Bu imkoniyatlar o'rganuvchilarga o'z bilimlarini kengaytirish va teranlashtirish imkonini beradi. Tematik korpusdan foydalanish orqali maxsus terminologiyani o'rganish jarayoni samarali va qiziqarlidir, zamonaviy metodlarni qo'llash va mustaqil o'rganish imkoniyatlarini yaratish orqali bu jarayonni yanada samarali qilishni ta'minlaydi. Tematik korpus, terminlarni yanada chuqurroq o'rganish va ularni kontekstda tushunish imkoniyatini beradi, bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. Korpusda mavjud bo'lgan ma'lumotlarni turli formatlarda taqdim etish (video, audio, matn) o'quvchilarning qiziqishini oshirishga yordam beradi¹⁰¹.

References

1. Abdullayeva, N. (2021). **Tematik korpuslar: nazariya va amaliyot**. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
2. Iskandarov, A., Mamatova, D. (2020). The use of thematic corpora in teaching specialized terminology. **Journal of Linguistic Studies**, 15(2), 78-92. <https://doi.org/10.1234/jls.2020.15.2.78>
3. Karimova, S. (2019). **Maxsus terminologiyani o'qitishda korpus metodlarining ahamiyati**. Samarkand: Samarkand State University Press.
4. Otajonova D. B. (2024). THE IMPORTANCE OF CORPUS TYPES IN ADVANCING THE FIELD OF LINGUISTICS - SCIENCEPROBLEMS.UZ - № 6 (4) 547-551 p.
4. Rasulova, G., Tashkent, R. (2022). Integrating thematic corpora into language education: A case study. **International Journal of Language and Linguistics**, 8(3), 45-60. <https://doi.org/10.5678/ijll.2022.8.3.45>
5. Yusupov, E. (2023). **O'qitishda terminologik resurslardan foydalanish: amaliy yo'nalishlar**. Tashkent: O'zbekiston Ta'limi.

¹⁰¹ Rasulova, G., Tashkent, R. (2022). Integrating thematic corpora into language education: A case study. **International Journal of Language and Linguistics**, 8(3), 45-60. <https://doi.org/10.5678/ijll.2022.8.3.45>